ANEXO IX
DIRECTRICES
TU501D - AXUDAS PARA ACTUACIÓNS DE MELLORA PAISAXÍSTICA E DE EMBELECEMENTO DE BENS E RECURSOS QUE SE ATOPEN NO CAMIÑO DE SANTIAGO

CRITERIOS BÁSICOS PARA AS ACTUACIÓNS DE MELLORA PAISAXÍSTICA E EMBELECEMENTO DOS CAMIÑOS DE SANTIAGO

1- Introdución e obxectivos

2- Intervencións sobre elementos etnolóxicos e a súa contorna

3- Intervencións sobre a casa e a eira

4- Actuacións no espazo agrario

5- Actuacións de naturalización

6- Actuacións na traza do camiño

7- Decálogo de boas practicas

1- INTRODUCIÓN E OBXECTIVOS

A paisaxe é un dos sinais de identidade do noso pais, e un valor cultural e económico de primeira orde. A especial morfoloxía deste territorio fixo que as persoas vivisen estreitamente relacionadas coa terra dun xeito íntimo e sen parangón na xeografía peninsular. Asentados en milleiros de lugares, a agricultura, como actividade secular, incidiu de xeito diferenciado sobre o territorio, construíndo paisaxes singulares con diferente grao de desenvolvemento, xerando paisaxes culturais de extraordinario valor que son o reflexo da nosa identidade.

En Galicia, a publicación no ano 2008 da Lei 7/2008 de Protección da Paisaxe de Galicia conforme as disposicións do Convenio Europeo da Paisaxe, pretende recoñecer xuridicamente a paisaxe e promover políticas vinculadas a ela, entendendo a paisaxe como “elemento esencial para o benestar individual e social, cuxa protección, xestión e planeamento comporta dereitos e obrigas para todos”, tal como define o devandito Convenio Europeo da Paisaxe.

A Lei 5/2016, do 4 de maio, do patrimonio cultural de Galicia incorpora as categorías de paisaxe cultural e territorio histórico como bens inmobles declarados de interese cultural ou catalogados.

Así memso, a Lei 5/2016, do 4 de maio, recoñece como bens do patrimonio cultural as rutas dos Camiños de Santiago. Aquelas rutas incluidas na Lista do Patrimonio Mundial da Unesco terán a consideración de bens de interese cultural e o resto de rutas terán a consideración de bens catalogados, coa categoría de territorios históricos.

A significación histórica e cultural do Camiño de Santiago, a súa crecente vitalidade, a súa importancia como icona de Galicia, o seu decisivo papel como elemento dinamizador da vida social e económica de numerosas localidades de Galicia polas que discorren os itinerarios xacobeos, patentizan que a xestión do Camiño de Santiago é unha responsabilidade colectiva que abrangue tanto ás administracións públicas como a outras institucións e colectivos sociais; en definitiva, a toda a sociedade galega.

Resulta por tanto precisa a colaboración do ámbito público e privado para o impulso de actuacións que incidan na mellora paisaxística e o embelecemento da contorna do Camiño de Santiago co fin de consolidar unha imaxe de calidade para o Camiño en Galicia.

O Camiño é unha importante forma de aproximación ao coñecemento do medio rural e dos seus valores, e contribúe á integración da poboación local cos peregrinos. A mellora da paisaxe do Camiño e a súa contorna permiten mostrar o patrimonio, a riqueza sociocultural da contorna e a beleza do soporte natural.

O gran desafío parte da importancia de vencellar á poboación na defensa e protección da paisaxe, considerándoa fundamental para a calidade de vida das persoas e por iso tamén debe ser o reflexo fiel dun territorio e dun medio ambiente de calidade, dunha sociedade moderna e consciente da importancia do seu patrimonio natural e cultural, que vive en relación harmónica co medio, onde primen o uso racional do territorio e o aproveitamento sostible dos seus recursos.

A presente guía ten como obxectivo fundamental atopar o equilibrio entre o desenvolvemento e a conservación deste valioso patrimonio cultural e natural, achegando criterios de intervención sobre o ámbito dos camiños que garantan a salvagarda dos valores culturais, paisaxísticos e sociais dos camiños de Santiago, ofrecendo alternativas a modos de intervención habituais ou estandarizados que contribúen ao deterioro ambiental do medio rural.

ANEXO IX
(continuación)

TIPOS DE INTERVENCIÓNS E CRITERIOS DE ACTUACIÓN

En atención ao establecido nos citados artigos 44 e 45 da Lei 5/2016, do 4 de maio, sobre os criterios de intervención nos bens e no contorno, respectivamente, e de conformidade coa guía de boas prácticas para actuacións nos Camiños de Santiago, establécense os criterios de actuación para os distintos tipos de intervención.

2.ACTUACIÓNS SOBRE ELEMENTOS ETNOLÓXICOS E A SÚA CONTORNA:

"*Son elementos funcionáis dos Camiños de Santiago os que forman parte da súa fisonomía como peches, muros, cómaros, valados, pasos, pontellas, pontes, fontes, lavadoiros ou espazos similares, así como os destinados á súa conservación e servizo e os que sexan necesarios para o seu uso*" (Lei 5/2016 do Patrimonio Cultural de Galicia; Titulo VI, Os Camiños de Santiago; artigo 74)

Trátase de actuacións de valorización, mantemento, conservación, consolidación ou restauración dos bens que integran o patrimonio etnolóxico de Galicia, de conformidade co sinalado no artigo 91 da Lei 5/2016, de 4 de maio, do patrimonio cultural de Galicia: lugares, bens mobles ou inmobles, as expresións, así como as crenzas, coñecementos, actividades e técnicas transmitidas por tradición, que se consideren relevantes ou expresión testemuñal significativa da identidade, a cultura e as formas de vida do pobo galego ao longo da historia.

De conformidade co número 3 do citado artigo 91, para os efectos da súa posible declaración de interese cultural ou catalogación presúmese o valor etnológico dos seguintes bens sempre que conserven de forma suficiente a súa integridade formal e construtiva e os aspectos característicos que determinan a súa autenticidade:

a) Os hórreos, os cruceiros, as cruces de mortos, as de termo e os petos de ánimas.

b) As construcións tradicionais de cuberta vexetal como as pallozas e os chozos característicos das serras galegas.

c) Os batanes e os muíños de río, de mareas ou de vento tradicionais, incluída a infraestrutura hidráulica necesaria para o seu funcionamento.

d) As fontes e os lavadoiros comunais ou públicos de carácter tradicional.

e) As ferrerías, os tejares, os talleres artesanais e os fornos de cal, cerámicos ou de pan de uso comunal, de carácter tradicional.

f) Os camiños reais, as pontellas tradicionais e as eras de trillar de carácter comunal, sempre que conserven de forma suficiente a súa traza, aspecto, carácter, formalización e pavimento tradicional.

g) Os colmenares, os neveros, as pesqueiras ou gamoas e os foxos de lobo.

h) Os recintos de feira, os santuarios tradicionais, os quioscos de música e as robledas de uso público ou consuetudinario relacionado co tempo de lecer e a celebración festiva de carácter tradicionais.

i) As fábricas de salgadura, as carpinterías de ribeira e as embarcacións tradicionais do litoral e dos ríos de Galicia.

As actuación realizaranse sobre o propio elemento e/ou a súa contorna.

Serán actuacións respectuosas coa paisaxe na que se insiren, utilizando os materiais e as cores propias da contorna, e considerando que as características fundamentais da arquitectura popular son a funcionalidade e a economía de medios: trátase de construír elementos sinxelos que aproveiten ata o seu límite as características do material e da técnica dispoñible.

Utilizaranse nestas actuacións materiais nobres tradicionais como a pedra (sempre a propia da área na que se insire), a madeira e o ferro; e como material de cobertura tella ou lousa segundo as zonas.

De utilizar outros materiais, estes deben ter características que harmonicen coa contorna, sen imitala.

3. ACTUACIÓNS SOBRE A CASA E A EIRA:

A conservación do patrimonio arquitectónico debe considerar os criterios de sustentabilidade ambiental, procurando que as intervencións se realicen con métodos compatibles co seu valor cultural e deseñando un mantemento, uso e xestión futura sustentables. É recomendable a utilización de materiais, técnicas construtivas e solucións arquitectónicas tradicionais que, pola súa probada experiencia, efectividade e adaptación sensible ao medio, adoiten contribuír á sustentabilidade. Con todo, o significado cultural dos bens integrantes do patrimonio arquitectónico non debe verse danado polas medidas de mellora da eficiencia enerxética.

ANEXO IX
(continuación)

3A- Actuacións de mellora nos puntos de contacto coa traza do camiño:

Actuacións sobre os valados, pavimentos nos puntos de acceso, áreas de estacionamento de vehículos, …

Unha das circunstancias que máis inciden na integración dunha edificación no medio rural coa súa contorna é a incidencia visual que teñen no conxunto da parcela o acondicionamento dos accesos e o valado de delimitación da propiedade.

Polo seu valor, os valados de pedra, característicos da estrutura agraria tradicional favorecen a integración do conxunto no ámbito do camiño. Compre evitar os tipos de pedra alleos ao lugar que produzan contrastes de texturas ou cores, así como os peches de fábrica de bloque de formigón.

Utilizaranse nos valados os materiais propios do lugar: fundamentalmente pedra ou madeira.

Poderán utilizarse novos materiais e tecnoloxías que harmonicen en texturas e cores coa paisaxe da contorna, e cando se utilice fábrica de bloque ou ladrillo compre revestila e pintala en cores neutras similares ás existentes na contorna.

Unha solución acertada é a utilización de sebes vivas de especies autóctonas, evitando as pináceas alleas á paisaxe rural. Recoméndase a utilización de especies autóctonas como por exemplo: Buxo, Sabugueiro, Aligustre, Loureiro, Acibro, ...

Mais información: Guía de Caracterización e Integración Paisaxística de Valados, da Xunta de Galicia.

3B- Actuacións de mellora nos revestimentos da casa:

Actuacións de mellora nas fachadas e cubertas con materiais propios da contorna como son a madeira, pedra, pintura e calquera material que harmonice coa contorna e as súas cores para as fachadas; e lousa e tella para as cubertas segundo a zona.

Segundo as zonas, os muros tradicionais de cachotería que conformaban a fachada adoitaban ser de pedra vista ou ben revestidos con morteiros de barro ou cal. Deberase respectar o carácter da edificación, mantendo o revestimento cando existe e a pedra vista cando foi construída deste xeito.

Evitaranse as fábricas de bloque ou ladrillo visto, revestíndoas e pintándoas con cores que harmonicen coa contorna. (Guía de cor e materiais Xunta de Galicia)

Coidarase o aspecto das carpinterías, tanto na súa materialidade e cor, como na súa conservación e mantemento.

Recoméndase o uso da madeira nas carpinterías, xa sexa na súa cor natural ou pintada nas cores de referencia do lugar en concreto, en harmonía coas tonalidades propias da zona.

Evitaranse, no posible, os materiais alleos ao medio rural como aluminio, PVC ou plásticos en xeral, que pola súa textura e aparencia son dificilmente asimilables no contexto da edificación tradicional.

Evitaranse as persianas plásticas vistas, sendo recomendable utilizar a solución tradicional de contras.

A cuberta é o elemento máis visible de lonxe nos asentamentos rurais, por este motivo calquera elemento discordante provocará un notable impacto visual.

A súa configuración xeométrica e cromática vincula a edificación coa paisaxe na que se insire se se empregan materiais e tecnoloxías propias da zona. Procurarase a relación xeométrica, inclinación de pendentes e aliñación de cumios que caracterizan a área, así como unha adecuada integración cromática e de materiais de acabado.

No revestimento de cuberta evitaranse materiais alleos ao medio rural como o fibrocemento ou materiais sintéticos. Recoméndase a utilización de tella ou lousa segundo a zona paisaxística da que se trate.

3C- Actuacións de mellora nas edificacións auxiliares:

Existen unha serie de construcións adxectivas ligadas á arquitectura tradicional que caracterizan estas paisaxes culturais de tipo agrario: cortes, cortellos, currais, alpendres, palleiras, sendo unha das máis destacables, pola súa singularidade, o hórreo. Estas edificacións presentan características tipolóxicas distintas en función das áreas xeográficas ás que pertenzan.

ANEXO IX

(continuación)

En xeral, os materiais empregados na construcción destas edificacións son os mesmos que na casa, polo tanto os criterios de intervención nestes elementos son semellantes aos das vivendas no que fai referencia aos muros e cubertas.

Cando presenten cerramentos de madeira deberá contemplarse a súa recuperación ou substitución se esta non fora posible, por outro de similares características.

Para as novas instalacións buscaranse localizacións que non obstaculicen a vista desde o camiño, nin ocupen localizacións principais con ampla visión desde os mesmos. A escala da edificación deberá adaptarse á das edificacións tradicionais da súa contorna.

Son bens de interese cultural e quedan sometidos ao réxime xurídico previsto para ese tipo de bens nesta lei, sen necesidade da tramitación previa do procedemento previsto no seu título I, os hórreos, os cruceiros e os petos de ánimas dos que existan evidencias que poidan confirmar a súa construción con anterioridade a 1901. Únense no horreo as características técnicas e constructivas derivadas da necesidade de almacenar os cereais nun espazo ventilado, con elementos simbólicos na súa ornamentación.

Os materiais característicos do horreo son a pedra e, según zonas a madeira.

Evitaranse, como regra xeral, os materiais alleos como ladrillo, bloque de formigón ou fibrocemento.

4. ACTUACIÓNS NO ESPAZO AGRARIO:

A modernización das explotacións gandeiras transformou a configuración das antigas granxas familiares, facendo aparecer un novo conxunto de naves de grande tamaño sen que exista ningún tipo de control volumétrico ou de implantación para estas.

A dimensión e número das explotacións gandeiras, tradicionalmente proporcional á dispoñibilidade de terreos agrícolas e á capacidade de traballo dos seus titulares, creceu notablemente, multiplicándose ao tempo as ampliacións de edificios existentes e tamén o número e tamaño das construcións auxiliares agrícolas (alpendres, silos, almacéns,…). A integración das construcións agrícolas, entendidas como aquelas vinculadas ao mundo agrario, é un aspecto concreto da nosa paisaxe no que é moi importante incidir tendo en conta as dimensións e ubicuidade do fenómeno.

O obxectivo é acadar un deseño funcional adaptado ao carácter paisaxístico da contorna, cunha visión moderna e dinámica da paisaxe, compatible coa súa necesaria evolución, evitando a degradación dos valores tradicionais, salvagardando o patrimonio e conservando a identidade histórico-cultural do territorio.

4A-Actuacións de ocultación mediante vexetación ou otros elementos daqueles bens ou elementos con forte impacto sobre o campo visual do Camiño; por exemplo naves gandeiras.

O uso da vexetación para relacionar as construcións agrarias coa paisaxe circundante é unha ferramenta de integración excelente, que contribúe a crear unha imaxe de conxunto estruturada, coherente e de calidade.

Consideracións a ter en conta no uso da vexetación:

- Cómpre utilizar patróns habituais da zona e especies autóctonas.

- Acompañar os volumes construídos con plantacións vexetais arbóreas.

- Prever plantacións no límite co viario para filtrar a visión, outorgando unha imaxe coidada do conxunto.

4B- Habilitar os espazos de recepción amplos e ordenados para crear unha imaxe positiva da explotación, minimizar o uso de pavimentos, optando, se é o caso, por materiais permeables. Tamén convén utilizar recursos vexetais de acompañamento, e coidar o mantemento e limpeza.

4C- Emprazar os vertedoiros e espazos de almacenaxe lonxe das vistas principais, coidando o mantemento e a orde, estudando a posibilidade de usar medidas de integración para atenuar o impacto visual: uso de espazos menos visibles, deprimidos, semisoterrados, plantación de vexetación, construción de muretes,…

ANEXO IX
(continuación)

4D- Pautas xerais de aplicación cromática nas naves gandeiras:

a) Convén elixir materiais e cores presentes na paisaxe.

b) Son preferibles os tons escuros, xa que os claros agrandan e acercan os volumes.

c) Evitar cores saturadas, discordantes e brillantes que contrastan cos tons matizados e suaves da paisaxe agraria.

d) Limita-lo uso da cor verde, xa que pode destacar pola súa artificialidade.

e) Evitar grandes volumes completamente monocromos, é preferible distinguir o tellado dos paramentos.

5. ACTUACIÓNS DE NATURALIZACIÓN:

Incorporación de vexetación como elemento integrador das construcións, arbolado e vexetación arbustiva de acompañamento do Camiño, e mellora do axardinamento en xeral.

A vexetación é un elemento fundamental na configuración das paisaxes agrarias. As formacións boscosas naturais, xunto coas plantacións artificiais de carácter produtivo, constitúen a matriz paisaxística do espazo rural e confírenlle unha parte substancial da súa identidade.

Recoméndase a utilización de valados formados por elementos vexetais como: silveiras, sebes, ligustro, xestas,... Estas redes de sebes vivas forman valiosas corredoiras ecolóxicas, e supoñen unha importante reserva natural de flora autóctona, o que se traduce nun alto valor medioambiental como elemento de conservación da diversidade de especies vexetais e animais.

O arboredo pode ser utilizado como pantalla para ocultar elementos difíciles de integrar na paisaxe reducindo así o seu impacto.

Recoméndase a utilización de especies autóctonas tanto de árbores como arbustos, xa que se integran facilmente na paisaxe e están plenamente adaptadas ás condicións climáticas o que redunda nunha mellora calidade da vexetación e un aforro nas necesidades de mantemento.

6. ACTUACIÓNS NA TRAZA DO CAMIÑO

Actuacións na propia traza do Camiño e naqueles pequenos espazos públicos que a él asoman. Intervencións para a renovación ou mellora da pavimentación, de substitución de elementos de mobiliario urbano e similares que polo seu estado de deterioro ou polas súas propias características físicas resulten alleos á contorna do Camiño. Por exemplo: marquesiñas, elementos de sinalización, bolardos, alumeado público, cableado aéreo, antenas, colectores de residuos,…

Nalgúns tramos, fundamentalmente cando o Camiño discorre por estradas, o uso da vexetación acompañándoo axuda a reducir a dureza da vía. O tipo de vexetación elixida deberá ser autóctona, que é aquela propia do lugar, e por tanto mellor integrada segundo as súas condicións climáticas, edáfolóxicas, paisaxísticas e de mantemento.

Compre integrar os elementos de mobiliario urbano presentes no camiño, sinaléctica, alumeado, bolardos, marquesiñas,... coidando o seu aspecto, mantemento e orde.

Recoméndase recoller os contentores de lixo tras pequenos cerramentos de táboa de madeira que permitan ocultar a súa visión.

7. DECÁLOGO DE BOAS PRÁCTICAS NA PAISAXE DO CAMIÑO

- O uso da vexetación acompañando ao Camiño aporta sombra e contribúe á sua integración na paisaxe circundante, por conseguinte compre coidala e promovela.
- Coidar o mantemento dos bordos e cruzamentos dos Camiños, e manter a sinalética en bo estado.
- Compre rehabilitar os elementos de caracter etnolóxico que acompañan aos Camiños, xa que son fitos identitarios no territorio, e poden conformar lugares de pausa e descanso que aporten unha experiencia singular para os peregrinos.

ANEXO IX
(continuación)

- Cando se pinte a vivenda usaranse cores en harmonía coas tonalidades propias da zona e presentes nas vivendas tradicionais existentes.

- Manteranse en bo estado os elementos auxiliares: hórreos, palleiros, muíños. Utilizando na súa restauración materiais tradicionais e cores adaptadas á contorna.

-Cómpre manter limpos e ordenados os accesos ás parcelas, integrando a vexetación e axardinamento nestes puntos de contacto co Camiño.

- Na construción das naves agrícolas e gandeiras coidarase o material de acabamento, recoméndase pedra, ou madeira, pero se se utiliza o bloque de formigón, pintarase con cores acordes ao medio.

- Emprazar os lugares de vertedoiro e almacenaxe en zonas afastadas das vistas e protexidos por valados ou sebes.

- Recoméndanse os valados de pedra propia do lugar, ou sebes na contorna das edificacións, no límite co viario e no espazo agrario.

- Como medida xeral utilizaranse os materiais propios da contorna e as cores que harmonicen coa paisaxe.